

BASKIN, Sami (2014). “Osmanlı Devletinde Kültürel Bütünleşme Süreci ve Bin Muhammed Salih”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. 26-28 Mayıs 2014, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.343-353 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Sami BASKIN*

OSMANLI DEVLETİNDE KÜLTÜREL BÜTÜNLEŞME SÜRECİ VE BİN MUHAMMED SALİH

1 3. yüzyılın sonunda kurulan Osmanlı devleti 17. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'nın önemli bir bölümünü, Anadolu ve Kafkasları, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yı içine alan, üç kıtaya yayılmış koca bir imparatorluğa dönüşmüştü. Namık Kemal, Hürriyet Kasidesinde Osmanlı Devletinin bu genişlemesini “Cihangîrâne bir devlet çıkardık bir aşiretten”³⁶⁶ sözleri ile anlatır. Bir aşiretten bir cihan devletine dönüşürken Osmanlı Devleti Slavlardan Rumlara, Araplardan Çerkezlere kadar pek çok etnik unsuru ve Hristiyan, Musevi, putperest gibi değişik inançlara sahip insanları bünyesine katmıştı. Bu kadar geniş bir coğrafyada ve bu kadar çok sayıda değişik sosyolojik unsuru bir arada tutmak, yönetmek ve cihan devleti vasfını yüzyıllar boyu taşımak, günümüz gelişmiş teknolojik imkânlarına rağmen neredeyse iki farklı düşünce yapısına ait insanları bir arada tutamayan devletler göz önünde bulundurulduğunda, oldukça önemli bir durum olarak karşımıza çıkmakta ve “Osmanlı Devleti bu birlikteliği nasıl sağlamıştır?” sorusunun sorulmasına neden olmaktadır. Bu çalışmada Osmanlı Devletine “tüm unsurları bir arada tutma gücü”, Osmanlı halkına da “birlikte yaşama bilinci” sağlayan “kültürel bütünleşme süreci” ve buna katkı sağlayan devrin âlimlerinden biri olan Bin Muhammed Salih konu edinilmiştir.

Kültürel bütünleşme, sosyal bütünleşmenin bir türüdür. Bu yüzden kültürel bütünleşmeye geçmeden önce sosyal bütünleşmeye ve onun çeşitlerine değinmek gerekir. Sosyal bütünleşme, dar anlamda bir bireyin boy, kabile, aşiret, cemaat, parti gibi gruplara hissettiği aidiyet duygusunu aşarak millî topluma dâhil olduğunu fark etmesi sürecidir. Yani sosyal bütünleşme, cemiyetteki her bir sosyal grubun kendi hakkında vardığı şuurun, kendi birliğine duyduğu sevgi ve

* Yrd. Doç. Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

³⁶⁶ <http://www.siirparki.com/nkemal.html> (Erişim Tarihi: 10.05.2014).

bağlılığın toplumdaki bütünlüğü bozmayacak seviyede olmasıdır. (Erkal, 2000: 261) Bu süreç gerçekleştiğinde bireyler ve gruplar arası çatışmalar uyumlulaşp karşılıklı bir düzen oluşturacak biçimde birleşmiş olurlar. (Ozankaya, 1995: 26) Böylelikle toplum, işleyen bir bütüne ve sosyal sisteme kavuşur. Bir başka tanımla sosyal bütünleşme, toplumsal yapıdaki farklı parçaların düzenlenmesi ve bütünleşmesi, birlikte koordineli bir çalışma düzeni göstermesi, toplumda bir uyum ve denge halinin ortaya çıkması (Aydın, 2006: 6) durumudur. Bu yüzden toplum sosyolojide genellikle; denge, düzen içinde, uyum halinde işleyen parçalardan oluşmuş ve bütünleşmiş aktif bir yapı olarak tanımlanır. (Avcıoğlu, 2013: 155) Toplumun toplum yapan ve insanları grup, cemaat, parti gibi sosyal gruplardan daha kapsamlı bir yapı içinde birleştiren faktörler göz önünde bulundurulduğunda dört çeşit bütünleşmeden söz etmek mümkündür. Bunlar: normatif bütünleşme, fonksiyonel bütünleşme, manevi bütünleşme ve kültürel bütünleşme.

Kültürel bütünleşme, “genel olarak bir toplumun sahip olduğu inançlar, değer yargıları, örf ve âdetler gibi manevi değerlerdeki müştereklik olarak ifade edilebilir.” (Keser, 2010: 1) Bu müşterek yapıyı Ziya Gökalp sosyal bütünleşme ile eşdeğer tutar. Ona göre sosyal bütünleşme, harsta birlik, yani kültür birliği sağlamaktır. Kültür ise toplumun bütün fertlerini birbirine bağlayan din, dil, ahlâk, hukuk, sanat, örf ve âdet gibi maddi ve manevi unsurların bütünüdür. (Keser, 2010: 3) Bu bütünlüğü sağlamak için devletin iyi teşkilatlanması, insanlar arasındaki iletişim ağlarını iyi kurması ve iyi bir eğitim düzeninin olması gerekir.

Osmanlı Devleti, kendi çağında, hem teşkilatlanma bakımından hem de bireyler ve gruplar arasındaki iletişim ağlarının kurulması bakımından oldukça ileri seviyededir. Devlet kurumlarının yanında sivil toplum örgütleri diye adlandırabilecek vakıf ve loncalara sahipti. Örneğin bu sivil toplum örgütlerinden biri olan Ahi, sadece esnaf yetiştirmiyor, ayrıca ideal insan tipinin oluşturulmasında da büyük rol oynuyordu. Ahiler, dini bütün, üstün ahlâklı, çalışmayı seven, cömert ve idealist insanlar olarak bilinmektedir. Bu meslek örgütlenmesi üyeleri arasında birlik ruhu ve dayanışmayı da sağlıyordu.³⁶⁷ Ayrıca her mahallede bulunan camilerin avlusunda, çevresinde kurulmuş olan külliye adındaki yapılar hem kültürel

³⁶⁷<http://tarihyazilari.blogcu.com/osmanli-devleti-nin-kurulus-sureci-ve-turkmenler-in-gazi/4327248> (Erişim Tarihi: 10.05.2014).

bağların kurulması hem de eğitim-öğretim ihtiyacının karşılanması açısından önemli birer mahalli sosyal müessese niteliğindedir. Bu örgütlenme biçimi devletin genişlerken içine aldığı tüm unsurları, ortak bir kültürde buluşturmayı ve herkesi bir arada yaşatmayı sağlamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında ise eğitimin payı oldukça büyüktür. Osmanlı devletinde hizmet veren vakıf, lonca ve diğer sosyal imaretlerin yanında yaygın bir medrese ağı ve özel hocaların katkısı eğitimin yaygınlaşmasına ve kültürel bütünleşmenin sağlanmasına aracılık etmiştir. Ülke çapında yaşanan bu kültürlenme faaliyetlerinden aktif olarak görev yapmış ve bir seyyah edasıyla Osmanlı devletinin geniş topraklarında ilim peşinde dolaşmış hocalardan biri, 17. yüzyılda yaşamış, devrinin saygın âlimi ve Molla Salih adı ile ünlenmiş olan, Bin Muhammed Salih'tir. Bin Muhammed Salih'in kimliği hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ancak günümüze kadar ulaşan eserlerinden Bin Muhammed Salih'in yaşantısı aydınlatılabilmektedir. O, Osmanlı devletinin topraklarını (İstanbul, Küfe, Mısır vb.) dolaşmış, gittiği yerlerde dil derlemeleri, müderrislik, yazarlık yapmış, seçkin zümrelerin bulunduğu meclislere katılmış bir Osmanlı ileri gelenidir. Bu bilgiler, Bin Muhammed Salih'in günümüze kadar ulaşmış ve 17. yüzyılın başlarında yazılmış eserlerinde yer almaktadır. Ayrıca bu eserlerden onun bulunduğu kültürel ortamı, ilişki içinde bulunduğu kimseleri, elinde bulunan kitap ve belgeleri, kimlerden etkilendiğini ve eserlerini yazarken hangi bilgileri dikkate aldığını öğrenmek mümkündür.

Bin Muhammed Salih Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli yerlerini gezmiş, ilim ve irfan peşinde koşmuş bir âlimdir. Ailesi İstanbul'da olmasına rağmen o, uzun yıllar Mısır'da yaşamış, orada eserler yazmış, müderrislik yapmış bir zattır. Mısır, tıpkı Şam, Bağdat, Maverâünnehir, Horasan vb. yerler gibi ilim, irfan konusunda dünyaca bilinen bir şöhrete sahiptir. Bu bölgede Milattan önceye kadar dayanan sosyal ve kültürel canlılık, 1250 yılında kurulan Memlûk devletinin yöneticilerinin desteği ile birlikte büyük bir ivme kazanmıştır. Bu dönemden başlamak üzere Osmanlı döneminin sonuna kadar Mısır İslam dünyasının eğitim ve sanat merkezidir. Tarihi kaynaklara göre 14. ve 15. yüzyıllarda Mısır ve Suriye'deki ilim müesseseleri Anadolu'daki medreselerden üstündür. Bu yüzden Anadolu Selçuklu ve Osmanlı coğrafyasındaki âlimler, ilimlerini arttırmak için Suriye ve Mısır'a gitmiştir. Örneğin, o devrin ileri gelen âlimlerinden Osman Gazi'nin kayınpederi *Şeyh Edebalı Şam'da, Davûd-i Kayseri, Simavnalı Bedreddin ve Molla Fenarî Kahire'de*

(Aşkar: 385-386), *Kadı Burhaneddin* Suriye ve Mısır'da (Dalbulak, 2008: 4) eğitim görmüştür. Bunun yanında Memlûkluların ve onlardan sonra Osmanlıların teşvik ve himayelerine mazhar olmak isteyen İslam ve Türk aydınları bu bölgeye akın etmiş, buralarda çeşitli konularda eserler kaleme almışlardır. Bu âlimlerden biri ve KâşgarlıMahmud'dan sonra Türk sözlükçülüğünün ve gramerciliğinin en önemli temsilcisi sayılan İspanya-Gırnata doğumlu (1256-1344) ünlü Arap filolog *EbûHayyân* (Özyetgin, 2003: 35), bölgede, özellikle Türk dili ile ilgili, pek çok eser yazmıştır. Tüm bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda Bin Muhammed Salih'in ailesi İstanbul'da olduğu halde neden uzun yıllar Mısır ve çevresinde yaşadığı daha rahat anlaşılabilir. O, yaşadığı bölgenin 17. Yüzyıldaki durumunu, *Eş-Şüzürü'z-Zehbiyyetüve'l-Kıta'u'l-Ahmediyyetüfi'l-Lügati't Türkiyyeti* adlı eserinde şöyle anlatır:

“Türk diliyle ilgili bir risale yazma fikri, uzun zamandır aklımı meşgul etmekteydi. Bu iş defalarca benden talep edildi. Akrabalarım ve arkadaşlarım, bana, taleplerini çok defa söyledi. Kararsızdım. Bu işe bir yöneliyordum, bir vazgeçiyordum. Ne yapacağımı kestiremiyordum.

(Sonra) kaderin cilvesi, beni örnek olan insanların bulunduğu yere getirdi. Bundan, seçilmiş yazı uzmanlarının makamını, karar sahiplerinin dayanağını, sahifelerin satırlarını güzel sözlerle ilmek ilmek işleyen, kalemlerin kelimelerini yüksek delillerle yazan, cenab-ı âliyi, ulu cevheri, yargılayıcıyı, arzulanan kimseyi kastediyorum.

O, sultan ve hükümdarların yasalarının dayanağı, yazar ve imzacıların ileri gelenlerinin lideridir. Kabul ve ikballe, ulu ve yüksek iktidara has olan, her türlü fazilet, güzel ahlâk ve edep konusunda olgun davranışların tümüne sahip, her çeşit olgunluğun her kısmını kendisinde barındıran, Allah katından desteklenen ve “Allah'ın yardımı geldiğinde” ayetindeki gibi Allahın yardımına mazhar olan biridir.

O, zafer, izzet ve şerefın (‘İz ve Nasr’ın) babası, çağındaki yüzlerin alınlarının aydınlatıcısı, zamanındaki insanların en zor bulunanı, söz minberlerinin hatibi, delil önermelerinin sonucudur. O, hâlâ, ismi gibi muzafferdir (Ahmet'in babası, kadının “Mansur” olan lakabına gönderme yapılmıştır). Düşmanları ve hasetçileri de mağlup ve perişandır. Onun haddi hesabı olmayan, bitmek bilmeyen, sonsuz güzellikleri, geceler ve gündüzler boyunca okunmakta veya anlatılmaktadır (Daima böyle olsun). Âmin!”

Bin Muhammed Salih bu ifadelerinde hemen büyük destekçisi ve dayanağı, Mısır şeriat mahkemesinin kadısı *Şerif Muhammed el-Huseyni'l-Cemmezi*'yi övmekte hem de içinde bulunduğu ortamı tasvir etmektedir. O, seçkin insanların bulunduğu, devlet tarafından himaye edilen bir grubun içindedir. Ayrıca Mısır'daki halkın Türkçe öğrenme isteği ve bunun sık bir biçimde dillendirilmesi de söz konusudur. Çünkü yazarın akrabaları ve arkadaşları ondan Türkçe öğretimine yönelik bir kitap yazmasını ısrarla istemektedirler. Bu ısrar, yazarın iyi bir eğitimci olduğunu da göstermesi bakımından önemlidir. Onun bu vâfına işaret eden en önemli husus, Mısır'ın en etkin adamlarından biri olan kadı *Şerif Muhammed el-Huseyni'l-Cemmezi*'nin oğlunun dil eğitimi için Bin Muhammed Salih'i görevlendirmesidir. Bu husus, yine aynı metnin devamında şöyle dile getirilir:

“O (Şerif Muhammed el-Huseyni'l-Cemmezi), gönlünün meyvesi, makamının vârisi, göz bebeği olan oğlunun eğitimi için bana başvurdu... Ben de, son derece sağlam biçimde kulak verip itaat ederek verilen emre uydum. Burada gücümü aşacak, yapamayacağım bir durum görmedim. Görevlendirildiğim konuda çalışmaya başladım. Onun (Ahmet'in) eğitim-öğretimine başladım.”

“Burada gücümü aşacak, yapamayacağım bir durum görmedim. Görevlendirildiğim konuda (kadının oğlu Ahmet'e Türkçe dersi vermek) çalışmaya başladım.” Sözlerinde Bin Muhammed Salih'in özgüvenini ve dolaylı olarak kendini övmesini okumak mümkündür. O, Mısır'da bu işi yapmaya muktedir ender kişilerden biridir. Hatta bu işte en iyisidir ki bu iş ona verilmiş sonucu da çıkarılabilir.

Bin Muhammed Salih ile Kadı *Şerif Muhammed el-Huseyni'l-Cemmezi* arasındaki ilişki uzun yıllara dayanan ve karşılıklı sevgi bağlarıyla güçlendirilmiş bir ilişkidir. Bin Muhammed Salih, kadı ile ilişkisini *Kamusu'l-Ervam fi Nizami'l-Kelâm* (KE) adlı eserinde şu ifadelerle anlatır:

“Bu iki kitabı yazmama sebep (İkinci ve üçüncü eserlerini kastediyor. Bunlar *Uknum fi Lügati'r-Rum* ve *Fütuhatı Salih*'tir.) olan efendim, yardım edenim ve kendisine yardım etmemin farz olduğu, babamın yerini tutan, saf bir sevgiyle bağlandığım, zamanının tek, çağının benzersiz kişisi, hayatı (yaşamı, zamanı) güzelleştiren, açık sözlü (güzel konuşan) şeriat mahkemesinin başkanıdır (1b.15-17).”

İkili arasındaki bu ilişki, Bin Muhammed Salih'in kendini güvende ve yazmaya mecbur hissetmesine vesile olacaktır. Onun Mısır'a gitmeden yazdığı bir eseri varken, Mısır'da bulunduğu süre zarfında dört kitabı daha olacaktır. Bu kitaplar Türk dili ile ilgilidir. Çünkü yazar Türk diline ve dil öğrenmeye oldukça meraklı hatta düşkün boyutunda sevdalıdır. O bu durumu KE adlı eserinin girişinde “*Ben dile düşkünüm, dille uğraşmanın aşığım*” sözleri ile ifade eder. Bu düşkünlük ona bilinen beş eser yazdırmıştır. Onun ilk eseri *Tercümanfî Lügati Âli Osman*'dir. Bu eser, yazarın belirttiğine göre gezginler için hazırlanmış bir cep sözlüğü niteliğindedir. İkinci eseri *Uknun fî Lügati 'r-Rum*'dur. Üçüncüsü ise *Fütuhatı Salih*'tir. Yazar bu bilgiyi dördüncü kitabı *KE* adlı eserinin önsözünde vermiştir. Bilinen son eseri ise *ŞZ*'dir. Bu eserler adın da anlaşılacağı üzere hepsi dil kitabıdır. Ancak bu kitapların hepsinin amacı ve içeriği farklıdır. Örneğin ilk kitap bir seyahat sözlüğü iken sonuncusu Türkçe öğretimi için yazılmıştır. Sözlük-gramer biçiminde yazılan bu son kitap, *Şerif Muhammed el-Huseyni'l-Cemezi*'nin *Ahmet* isimli oğluna Türkçe öğretmeyi amaçlar. Yazarın dördüncü kitabı olan *KE* ise yazarının da belirttiği gibi garip ve ilginç bir dizilime sahiptir. O, dönemi için yeni bir söz dizilişine sahiptir. Günümüz tersine sözlüklere benzemektedir. Yani kelimenin son harfi ve harekesi esas alınarak yazılmıştır. Bu özelliği ile döneminin diğer sözlüklerinden ayrılır.

Bin Muhammed Salih'in Türk diline ve kültürüne büyük katkıları sadece yazdığı kitaplar olmamıştır. O, gerek hazırladığı eserler ile gerek yetiştirdiği talebelerle 17. yüzyılın Türk dünyasının ve Türkçenin varlığını, kültürünü günümüze kadar ulaştıran önemli bir şahsiyettir. Onun yazdıkları Türk dili kadar Türk tarihi açısından da önemlidir. Onun yazdıklarının arasında, gezdiği yerlerin demografik yapısı, insanların konuşma biçimleri, yaşam şekilleri, giyim kuşamları, ticari faaliyetleri gibi pek çok bilgi mevcuttur. Örneğin Orta Doğu'daki Türkçe'nin varlığına dair yaptığı tespitler dikkat çekicidir. Tarihi verilere göre bu bölgede 13. Asırda Tarihi Kıpçak Türkçesi konuşulmuştur. Ancak zaman ilerledikçe bölgenin demografik yapısında değişimler olmuş ve Kıpçak Türkçesinin içine Oğuzca unsurlar karışmıştır. Nihayetinde birkaç asır sonra Oğuz Türkçesi Kıpçak Türkçesinin varlığını ortadan kaldırmıştır. Bin Muhammed Salih'in Mısır'da yaşadığı yıllarda Osmanlılar bölgeyi yüzyıldan fazla süredir yönetiyordu. Bu yüzden yazar eserinde “Bu zamanın devleti, Osmanlı Devleti'dir. Onların dili de Sultaniye Türkçesidir (Osmanlıca).” demiştir. Ancak Kıpçak varlığının tamamen

tükenmediğini, oldukça az miktarda Tatar'ın yaşadığını, bunların da çoğunlukla Küfe yakınlarında bulduklarını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Söz ustaları, bu zamana kadar çeşitli dillerde kitaplar yazdılar. Bunlar, eş ve yakın anlamların anlatılması veya diğer anlamların verilmesi biçimindeydi. Ayrıca, bunların yazıldığı dönemin Türkçesi olan Tatarca (bir Kıpçak lehçesi), zamanımızda, Türk devleti olan Osmanlıda kullanılmamaktadır. Ancak, *Küfe* ve çevresi ile buna benzer *Tatar* bölgelerinde hâlâ (Kıpçak Türkçesi) kullanılmaktadır. Ben bu bölgelere doğru gittiğimde, belirttiğimiz gibi, onların bu kelimeleri kullandığını gördüm.”

Bu sözler, dil tarihi açısından oldukça önemlidir. Türkçenin tarihi seyrini izlemek ve eserlerdeki dil özelliklerini aydınlatmak için kullanılabilir birincil dereceden bir kaynak niteliğindedir. Bin Muhammed Salih, Mısır ve Küfe'den başka Anadolu'yu da gezmiştir. Tahsili sırasında ve daha sonraları Anadolu'nun pek çok yerinde bulunmuştur. Daha sonra bu Anadolu seyahatlerinden öğrendiklerini, derlediklerini ve Osmanlıya ait bilgilerini KE adlı eserinde anlatmıştır. Bu anlatımlarından bir tanesinde şu sözler bulunmaktadır:

“Ben dil öğrenmeye/bilmeye düşkünüm (aşığım). Alışılmışın dışında (olağanüstü biçimde) olan ibarelerine (dil kurallarına) ve mükemmel biçimdeki güzel sözlerine (belagatine) bakıyorum. Yeterli miktardaki Rumiyye (Anadolu Türkçesi) sözlerinin zırhını kuşanmışım. (Anadolu'nun) denizlerinde yüzdükten ve karalarında (dolaştıktan) sonra, âlimleri ve salih kulları üzerine çok çalışıp onlarla ilgili telifler yaptım. Köylerini ve çöllerini tavaf ettim (dolaştım). Bereketli (yazar burada sulu, içi dolu demıştır) ve serbest (rahat, dolaşması mubah olan yerler) şehirlerinde ve meydanlarında içime çekmeye (iktisap etmeye, öğrenmeye) başladım. İyi, güzel konuşan hatiplerin ağızlarından ve hafızlarından sözlerin incilerini derledim (seçtim, avladım). Sonradan dili öğrenmişler (asıl dili Türkçe olmadığı halde, Türkçeyi sonradan öğrenmiş ve kendini Türk gibi hisseden), ve kullar (sıradan halk) arasına karıştım. Haberi olan küçük-büyük herkesi kucakladım. Arapça kitaplar, edebiyat kuramları, Farsça inşaat, divanlar ve Türkçe mektuplar okudum. Her dilden çevrilmiş tercüme kitaplara baktım. Ve vezirlere çokça mektup ve kitaplar çevirdim.”

Bu sözlerde yazarın Türk diline ilgisini açıkça görmenin yanında, onun aldığı tahsili ve yaptığı işleri görmek de mümkündür.

O, “Arapça kitaplar, edebiyat kuramları, Farsça inşaat, divanlar ve Türkçe mektuplar” okumuş ve “vezirlere mektup ve kitaplar çevirmiştir”. Ayrıca tercüme kitaplara ilgi duymuştur. Bu ilgi, kendi ifadesiyle zamanında çok nadir insanda bulunabilecek bir kitaplığa sahip olmasını sağlamıştır. Bu kitaplardan bir kaçını ŞZ adlı eserinde, yazar şöyle saymıştır:

“(Bunlar) Arapça-Türkçe, Arapça-Farsça, Türkçe-Farsça, Türkçe-Nevaice, Türkçe-Pehlevice dilleriyle yazılmış kitaplardı. Örneğin Ahteri-i Kebir, Mirkat, Ni‘metullah, Halimi Çelebi, Sıhahu'l-‘Acem, Sıhahu'l-Beyan, Cevahiru'l-‘Ukud, İbn Melik, Hamdusena, Tuhfetu'l-Edeb, Silsileti'z-Zehab, Danistan, Nisabi's-Sibyan ve onun Şerif Cürcani tarafından yazılmış şerhi, Nisabi'l-Fityan, Şahidi'nin nüshası, TuhfetuHusam, LügatiGülistan ve yine Gülistan'ın Arapça beyitleri ile Arapça, Türkçe ve Nevaice yazılmış şerhleri, Molla Hünkâr'ın Mesnevi'nin Arapça nüshası, Ed-Dürretü'l-Mudiyeyfi'l-Lügati't-Türkiyye vb.”

Tüm bunlar gösteriyor ki Bin Muhammed Salih emsallerinden geride kalmamak, hatta onlardan bir adım önüne geçmek için çok çalışmış, çok okumuş, çok gezmiş ve kendini ilime adanmış bir kişidir. ŞZ'nin A nüshasının kapağında yer alan “ŞZ, imam, âlim, Molla Salih Efendi olarak bilinen kişisindir.” yazısı yazarın hem bilinen hem de bilgin bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Onun eğitimci ve bilgelik vasfını ŞZ'nin son kısmında yer alan ve Ahmet'in dil öğrenmesi için yazılan cümlelerde görmek mümkündür. Bu cümlelerden birkaçı şöyledir:

“Sana bir tavsiyem: oku, oku, oku. Bir de beni Allah rızası için duadan eksik etme.

Çok gülmek kalbi öldürür.

İlim öğreten, yol gösteren hocaya, baban gibi ikramda bulun.

Ömür boyu müçtehit ol. Yoksa oturan, miskin ol, cahillerle ve eşek olarak yaşa.

Ey oğul, nasihat kolaydır, zor olan onu kabul etmektir.

Ey oğul iyi amellerden müflis, yoksun olma.

Ey oğul, bugünden sonra sana zor olan şeyleri bana sor ki sana gönül diliyle anlatayım, o işin inceliklerini göstereyim.

Ey oğul, cahiller hastadır, âlimler de onların doktorlarıdır. Benden işit (beni dinle).”

Bu güzel sözlerinin yanında İstanbul hayatının Mısır'da öğretilmesi ve Anadolu'daki kültürün oraya taşınması için de emek verdiği, dil öğretirken örneklerini İstanbul ve çevresinden, Anadolu'daki yaşantılardan vererek bir nevi kültür elçisi gibi çalıştığı

görölmektedir. Örneğin Mısır Kadısının oğlu Ahmet'e cümle alıştırmaları yaparken sarayların, Galata'nın ve İstanbul'daki camilerin yer aldığı örneklerden hareket eder. Kitabında yer alan örneklerden birkaçı şöyledir:

- Hocam, İstanbul (buradan) gün uzaklıktadır? Uzak mıdır, yakın mıdır? Yoksa denizden mi daha yakındır?
- İşit ey oğlum! Güzel havada denizden yirmi, karadan da altmış gündür.
- Hocam, yolda korkulacak bir şey var mıdır?
- Oğlum, yol güvenlidir. Korkulacak bir şey de yoktur. Belki de şehirlerden daha güvenlidir.
- Oğlum, istersen sana padişah sarayının, Galata'nın ve camilerin nasıl olduğunu anlatayım. İşit canım! Padişah sarayı kale gibi büyüktür. Bu saray yeni saraydır. Ama eski saray sultanlar içindir. Yeni saray kapısında yüz rub(1 Rub= 0,0857 mt.= 1/8 Arşın, 100 rub = 8,57 mt.) vardır. Onun eşi, benzeri yoktur. Ama camileri ve medreseleri hep kubbelidir. Süleymaniye dört minarelidir. Minberleri ise, mermerdendir. Ağaç çok azdır. Ama Galata, İstanbul'un önündedir. Ona has bir paşa, beş yüz kadar askeri, kadısı, topları, camileri, hamamları, gemileri ve kadirgaları vardır. Bil ki; Galata ve İstanbul arasında deniz vardır. Gemiler iki yana (hem Galata hem de İstanbul'a karşı) demir atarlar. Ama tersane Galata tarafındadır. İki yüz kadirgadan fazla, daima hazır bekler. Bunlara ayrı bir komutan bakar. Hiçbir şeyleri eksik olmaz, her şeyleri vardır. Padişah katında dururlar (onun emirlerini beklerler). Bunlar ne zaman bir sefere çıksalar elde edilen paydan kimileri tam pay, kimileri yarım pay alırken geriye kalanlar beraberce üleştirilir.

İstanbul yaşantısına ait izleri KE'de de bulmak mümkündür. Mesela Tahtakale'nin varlığı ve orada ticaret yapıldığı anlatılır.

Sonuç olarak Osmanlı'nın büyüdükçe içine aldığı tüm sosyolojik unsurları bir potada eritip Osmanlı tebaası haline dönüştürürken aydınların rolü oldukça önemli olmuştur. Kimi verdiği vaazlarla, kimi kurdukları dernek ve okullarla kimi de dil öğreterek üstüne düşen vazifeyi yapmaya çalışmıştır. Bu oldukça önemli bir durumdur. Çünkü aydın sınıfı sadece bir şey öğretmez. Onlar öğretirken kaynaştırır, insanlar arasındaki iletişim ağlarını kurarlar. Yani toplumsal örgütlenmeyi ve bütünleşmeyi sağlarlar. Bin Muhammed Salih'in İstanbul'a ait tarihi yapıları, yaşam tarzını veya devletin teşkilatlanmasını Mısır'da anlatması aynı şekilde Küfe'deki halkı okurlarına, öğrencilerine tanıtmayı, birbirine çok uzakta olan

insanların birbirinden haberdar olmasını sağlamıştır. Bu haberdar olma, zamanla haberleşmeye ve kaynaşmaya dönüşür. Böylelikle yeni katılan unsurların uyum sorunları aşılmış, birbiriyle kucaklaşmaları ve bir kültürel bütünlüğün kaynaşmış parçaları olurlar. Bunun bilincinde olan Osmanlı idaresi, yazar ve şairleri, hikmet sahibi kimseleri, toplumun saygın kimselerini korumuş, kollamıştır. Hatta devlet erkânı, başta padişahlar olmak üzere eğitim-öğretimle yakından ilgilenmiş, birden çok dil bilmeye, şiir ve musiki ile uğraşmaya büyük önem vermişlerdir. Tüm bunlar Osmanlı'daki kültürel bütünleşmeyi önemli ölçüde pekiştiren etkenler olmuştur. Yazar ve şairler birden çok dilde eserler yazmıştır. Devlet erkânı da güzel olan eserleri ödüllendirilmiş, edebiyat ve sanatla uğraşanları teşvik etmiştir. Böylelikle her kesimden insanlar kucaklanmış ve bir çatı altında toplanarak yüzyıllarca yaşamıştır. Örneğin Fuzuli'nin üç dilde divanının bulunması, Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman gibi padişahların edebiyatla ve özellikle şiirle yakından ilgilenmesi kültürel hareketliliğin, aynı zamanda kültürel bir aradalılığın da önemli birer göstergesidir. Kültürel bir aradalılıkgrup içi uyum ve aidiyet duygusunu ön plana çıkarmıştır. Bu hareketli kültürel ortamda aidiyet duygusunun oluşmasına katkı sağlayan 17. yüzyıl dil bilgini, müderris ve molla lakabını almış olan Bin Muhammed Salih, yazdıkları ile, yetiştirdiği öğrenciler ile ülke genelinde ortak bir dil bilincinin oluşmasına, kültürel birlikteliğin sağlanmasına önemli katkılar sunmuştur. O ve ona benzeyen âlim, aydın ve bilgelerin varlığı Osmanlı devletinin yüzyıllar boyu dünyaya hükmedebilmesini sağlamıştır.

Kaynakça

- AŞKAR, Mustafa, “Osmanlı Devletinde Alim-Mutasavvıf. Prototipi Olarak; İlk Şeyhülislam Molla Fenarî ve Tasavvuf Anlayışı”, s. 385-401
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/782/10064.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.02.2011).
- AVCIOĞLU, Gürcan Şevket (2013), “Kriz Dönemlerinde Sosyal Bütünleşme: Milli Mücadele Örneği”, Tarihın Peşinde, Uluslararası Tarih Sosyal Araştırmalar Dergisi, S. 10, s. 155-170
http://www.tarihinpesinde.com/ekim2013/dergi/M10_07.pdf
(Erişim Tarihi: 24.05.2014)
- AYDIN, Gönül (2006), Sosyal Bütünleşmenin Sağlanması Sürecinde Ziya Gökalp Ve Orhan Türkdoğan'da Dilin Fonksiyonları,

- (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- BASKIN, Sami (2012). Eş-Şüzürü'z-Zehebiyyetüve'l-Kıta'u'l-Ahmediyyetüfi'l-Lügati't-Türkiyyeti (Sözlükbilimsel Bir İnceleme), (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- DALBUDAK, Duygu, (2008), “Kadı Burhaneddin İle Şeyhî'nin Gazellerinin Din ve Tasavvuf Açısından Karşılaştırılması”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- ERKAL, Mustafa (2000). Sosyoloji, İstanbul: DER Yayınları.
- KESER, Ulvi (2010). “Belçika'ya Türkiye'den Göç Etmiş Olan Türkler İle Belçikalılar Arasındaki Kültürel Uyum Sorununa Kesitsel Bir Bakış; Anvers ve Mol Örnekleme”,
<http://e-bulten.library.atilim.edu.tr/sayilar/201006/makale.html>
(Erişim Tarihi: 24.05.2014)
- OZANKAYA Özer (1995). Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Cem Yayınları
- ÖZYETKİN, A. Melek (2003). “14. Yüzyılda Ünlü Arap Filolog Ebu Hayyan'ın Bilgisi Dâhilindeki Türk Dünyası”, *Türkoloji Dergisi*, C. XVI., S. 2, s. 35-51.

Elektronik Belge

- <http://www.siirparki.com/nkemal.html> (Erişim Tarihi: 10.05.2014)
- <http://tarihyazilari.blogcu.com/osmanli-devleti-nin-kurulus-sureci-ve-turkmenler-in-gazi/4327248> (Erişim Tarihi: 10.05.2014)

El Yazması Eserler

- Bin Muhammed Salih, Kamusu'l-Ervam fi Nizami'l-Kelam
- Bin Muhammed Salih, Eş-Şüzürü'z-Zehebiyyetüve'l-Kıta'u'l-Ahmediyyetüfi'l-Lügati't-Türkiyyeti